

Apsolutna decentralizacija u populacijskom razvoju Zagrebačke aglomeracije

Ksenija Bašić

U posljednjem desetljeću 20. stoljeća Zagrebačka aglomeracija ušla je u zreliju fazu suburbanizacije, s apsolutnom decentralizacijom kao osnovnim obilježjem populacijskog razvoja. Preusmjeravanje migracijskog pritiska s užeg gradskog područja u prigradska naselja i jačanje migracijskog toka iz grada u okolice glavni su čimbenici smanjenja stanovništva Zagreba, odnosno porasta stanovništva okolice. Ukupno kretanje stanovništva aglomeracije je pozitivno, s tendencijom usporavanja rasta.

Ključne riječi: suburbanizacija, apsolutna decentralizacija, migracijski saldo, prirodno kretanje stanovništva

Absolute Decentralization in Population Development of Zagreb Agglomeration

In the last decade of the 20th century Zagreb agglomeration entered a more mature phase of metropolitan evolution, with absolute decentralization as primary feature of the population development. Net migration loss in the city and gain in the suburban area, caused by residential suburbanization, are the key determinants of their population change. Population of the entire agglomeration is still growing, with a tendency of slowing down.

Key words: suburbanization, absolute decentralization, net migration, natural change

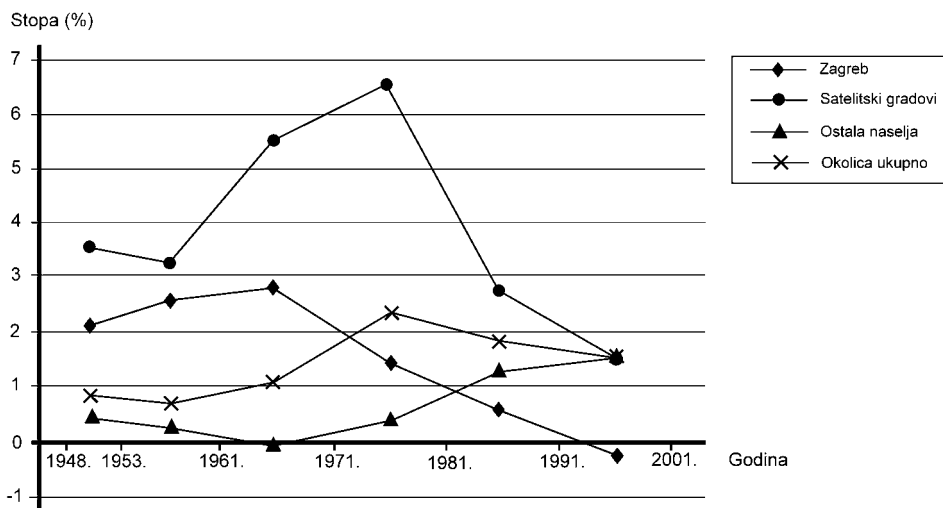
UVOD

Zagrebačka aglomeracija, definirana kao socio-ekonomska gradska regija, obuhvaća onaj dio okolice koji je pod utjecajem funkcije rada Zagreba kao centralnoga grada doživio određeni stupanj homogenosti socio-ekonomske preobrazbe. Prema najnovijoj verziji modela M. Vreska (1997), temeljenoj na podacima popisa stanovništva 1991. godine (relevantni podaci posljednjega popisa još uvijek nisu raspoloživi), gradsku regiju, uz sam grad, čini kontinuirani pojas općina s udjelom zaposlenih u aktivnom stanovništvu većim od 50% te udjelom dnevnih migranata u Zagreb većim od 25% aktivnog i 30% zaposlenog stanovništva. Tako definirana okolica Zagreba (prema aktualnom teritorijalnom ustroju), uz prigradska područja uključena u Grad Zagreb (Zagreb – istok i Zagreb – jug), obuhvaća 15 okolnih općina: Bistra, Brdovec, Dugo Selo, Jakovlje, Klinča Sela, Lekenik,

Luka, Marija Gorica, Pušća, Rugvica, Samobor, Stupnik, Sveta Nedelja, Velika Gorica i Zaprešić (jasnoće radi, ignorirat ćemo razlikovanje grada i općine u upravnom smislu, a pojam grada koristiti samo u njegovom osnovnom značenju), s ukupno 341 naseljem.

Iako je oko 70% od gotovo milijun stanovnika Zagrebačke aglomeracije koncentrirano u centralnom gradu, težište populacijskog rasta posljednjih se desetljeća premješta na njegov rub i u prigradsku zonu, posebice satelitske gradove: Sesvete, Veliku Goricu, Zaprešić, Samobor i Dugo Selo, koji okupljaju više od 40% stanovništva okolice. Većina ostalih naselja veoma je mala: najveća među njima imaju tek oko 3000 stanovnika (Velika Mlaka, Strmec, Jakovlje, Bregana, Lučko), a čak dvije trećine naselja imaju manje od 500 stanovnika (Bašić, 2005.a). Socio-ekonomska obilježja stanovništva 1991. godine (jer i to su zasad najnoviji raspoloživi podaci) pokazuju da su najbrojnija među njima jače urbanizirana naselja. Takva su naselja činila gotovo kontinuiranu zonu u zapadnom dijelu aglomeracije, dok su se u istočnom dijelu još isticale osovine urbanizacije duž glavnih prometnih koridora (Bašić, 2005.c).

Dosadašnji populacijski razvoj Zagrebačke aglomeracije uklapa se u četveroetapni ciklički model metropolitanskog razvoja (Berg et al, 1982), koji počiva na tezi da grad sa smanjenjem prvobitnih lokacijskih prednosti prolazi kroz životni ciklus od "mladenačke" faze rasta sve do "staračke" faze stabilnosti ili pada. Etape (urbanizacija, suburbanizacija, dezurbanizacija i reurbanizacija) odražavaju tendencije ukupnog kretanja stanovništva aglomeracije, a po dvije faze u svakoj etapi određene su promjenama u kretanju stanovništva grada i okolice. Od teoretskih osam faza ovdje se jasno razaznaju tri. Prva faza prema modelu, apsolutna centralizacija (kad iseljavanje iz okolice nadmašuje prirodni priraštaj, a ukupno stanovništvo aglomeracije raste zahvaljujući doseljavanju u grad), po svemu je

Sl. 1. Sastavnice Zagrebačke aglomeracije: prosječne godišnje stope promjene broja stanovnika od 1948. do 2001. godine

Fig. 1. Constituents of Zagreb agglomeration: average annual population change rates 1948-2001 (Zagreb, satellite towns, other settlements, entire suburban area)

sudeći preskočena: od početka industrijske urbanizacije zagrebačka okolica ni u jednom međupopisnom intervalu nije imala pad stanovništva, iako je migracijski saldo do 1971. bez iznimke bio negativan – prirodni priraštaj nadoknađivao je gubitak (Žuljić, 1965; Vresk, 1978; Laušić, 1987). Sve do 1971. godine populacijski razvoj Zagrebačke gradske regije (ma kako različito bila definirana u navedenim radovima) ima obilježja relativne centralizacije: stanovništvo grada, gdje pozitivni migracijski saldo nadmašuje prirodni priraštaj, raste brže od stanovništva okolice, gdje je prirodni priraštaj veći od negativnog migracijskog salda. Razdoblje od 1971. do 1991. godine predstavlja fazu relativne decentralizacije (Vresk, 1984, 1997): stanovništvo okolice raste brže od stanovništva grada, a pozitivne su im obje komponente ukupnog kretanja. Naposljetku, s 1991. godinom započinje faza apsolutne decentralizacije: stanovništvo grada se smanjuje, dok u okolici raste (sl. 1).

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Još početkom prošloga stoljeća zagrebačka okolica bila je gotovo neprekinuto područje populacijskog rasta. No, agrarna prenaseljenost s jedne strane, a privlačna snaga Zagreba kao jakog centra rada s druge, u uvjetima slabe prometne povezanosti, doveli su do sažimanja zona rasta u narednim desetljećima na pojaseve duž glavnih prometnica (uglavnom željezničkih pruga), s proširenjima oko lokalnih centara (Žuljić, 1965). Prostorno širenje depopulacije vrhunac je doseglo šezdesetih godina, kada ruralnim egzodusom stanovništvo gubi dvije trećine svih naselja okolice (Bašić, 2005.b), dok Zagreb (u današnjim granicama naselja) bilježi rekordan rast za više od 140 tisuća ljudi. Istodobno snažan rast bilježe i lokalni centri koji jačanjem funkcionalnih veza sa Zagrebom, naročito od sedamdesetih godina, poprimaju obilježja satelita, a njihov udjel u stanovništvu okolice narastao je od 10% 1948. godine na više od 40% 1991 (Bašić, 2005.a, 2005.c). Slabljenje ruralnog egzodusa i jačanje suburbanizacije posljednjih desetljeća donose usporavanje rasta stanovništva Zagreba (Bašić, 2003), a potom i satelitskih gradova, te širenje zona populacijskog rasta u njihovim gravitacijskim područjima (Bašić, 2005.c).

Tab. 1. Kretanje stanovništva pojedinih sastavnica Zagrebačke aglomeracije i Hrvatske od 1991. do 2001. godine
Tab. 1 Constituents of Zagreb agglomeration and Croatia: population change 1991-2001

Zagrebačka aglomeracija	Broj stanovnika		Promjena 1991-2001.		
	1991.	2001.	Razlika	Indeks	Stopa* (%)
Zagreb	706770	690095	-16675	97,6	-0,24
Satelitski gradovi	103307	119600	16293	115,8	1,46
Ostala naselja	145380	168466	23086	115,9	1,47
Okolica ukupno	248687	288066	39379	115,8	1,47
Aglomeracija ukupno	955457	978161	22704	102,4	0,23
Hrvatska	4784265	4426365	-357900	92,5	-0,78

* prosječna godišnja stopa promjene broja stanovnika

Izvori: Popis stanovništva 1991: posebno obrađeni podaci za potrebe znanstvenog projekta "Urbanizacija Hrvatske", Državni zavod za statistiku, Zagreb.
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Promjenom popisne metodologije usporedba rezultata popisa 2001. godine s ranijim popisima stanovništva znatno je otežana. Ipak, pokazatelji promjene broja “stalnih stanovnika naselja popisa” 2001. u odnosu na “ukupni broj stanovnika” 1991, što je metodološki najmanje pogrešan način izračuna (detaljnije u: Pokos, 2001)¹, odražavaju logičan nastavak dotadašnjih tendencija suburbanizacije i decentralizacije Zagrebačke aglomeracije (sl. 1, tab. 1), u uvjetima kontinuiranog smanjivanja prirodnog priraštaja (Nejašmić, 1986, 1996). Stanovništvo Zagreba se nakon dugotrajnog, ali u novije vrijeme sve sporijeg rasta smanjilo za 2,4%, dok je stanovništvo okolice poraslo za 15,8%. Iako je i populacijski rast okolice usporen u odnosu na prethodna dva desetljeća, broj depopulacijskih naselja od 1971. se kontinuirano smanjuje (Bašić, 2005.b), a od 1981. smanjuje se udjel satelitskih gradova u ukupnom rastu stanovništva okolice. Tako su ostala naselja po prvi put u proteklih pola stoljeća rastom stanovništva nadmašila satelitske gradove, a glavni nositelji toga rasta su jače urbanizirana naselja (tab. 2). Najbrže su rasla naselja veličine 200-500 stanovnika, a kako su ona i najbrojnija, na njih otpada i najveći dio ukupnog porasta stanovništva ostalih naselja (tab. 3). Među gradskim naseljima Velika Gorica, Zaprešić i Samobor zabilježili su drastično usporavanje populacijskog rasta u odnosu na prethodno desetljeće, pa su u ukupnom porastu stanovništva satelitskih gradova sudjelovali tek s jednom četvrtinom. Rast Sesveta lagano je ubrzan zahvaljujući pripajanju devet manjih susjednih naselja, a Dugo Selo, koje je u sjeni Sesveta raslo sporije od ostalih gradova, tek devedesetih doživljava najveći porast stanovništva.

U odnosu na prethodne faze razvoja gradske regije, zone populacijskog rasta šire se i na područja između glavnih prometnih koridora (sl. 2). To je najviše došlo do izražaja u istočnom dijelu aglomeracije, određitu znatnog ratom izazvanog doseljavanja iz Bosne i Hercegovine, ali i drugih dijelova Hrvatske (Akrap et al, 1999; Antić, 2001). Iako samo Sesvete i Dugo Selo nose 30% ukupnog porasta stanovništva okolice, najbrži populacijski rast pokazuju brojna manja naselja oko njih, kao i u prisavskom dijelu Turopolja, među kojima mnoga donedavno ruralna i depopulacijska. Periferni položaj i ruralni karakter tih naselja ukazuju na mogući motiv njihove repopulacije – jeftine kuće i građevinsko zemljište, što otvara pitanje ostanka dijela doseljenika nakon njihove socijalne konsolidacije. Ipak, s obzirom na međuzavisnost populacijskog razvoja i urbane transformacije naselja (Bašić, 2005.c), kod većine njih vjerojatno je došlo i do pomaka u stupnju socio-ekonomske preobrazbe, čime se smanjuju razlike među pojedinim dijelovima zagrebačke okolice. Tome u prilog govori i porast broja stanova u istome razdoblju (sl. 3), kao pokazatelj privlačnosti nekog područja za naseljavanje, ali i njegove morfološke preobrazbe, koji je razmjernan porastu stanovništva tih naselja. Slični procesi mogu se zapaziti i u drugim dijelovima aglomeracije, osim tradicionalno emigracijskih perifernih područja, koja nastavljaju gubiti stanovništvo. Nekoliko iznimaka, gdje je relativni porast broja stanova u oštroj suprotnosti s populacijskom regresijom naselja, lako je objašnjivo logikom malih brojeva, a s obzirom na pejzažnu privlačnost područja (Žumberak, jugoistočni pristranci Vukomeričkih gorica, Kupa) vjerojatno se pretežno radi o sekundarnim rezidencijama (Lončar- Butić, 1994).

Kod Zagreba je porast broja stanova samo prividno u neskladu s padom broja stanovnika. Iako je intenzivnom stanogradnjom osamdesetih godina drastično smanjen statistički manjak stanova, tj. negativna razlika između broja stanova i broja kućanstava

Tab. 2. Naselja zagrebačke okolice prema stupnju urbanizacije 1991. i kretanju stanovništva od 1991. do 2001. godine
 Tab. 2 Settlements of Zagreb suburban area by the level of urbanization in 1991 and population change 1991-2001

Naselja prema stupnju urbanizacije 1991. godine	Ukupan broj naselja	Broj stanovnika		Ukupna promjena 1991-2001.		Naselja s porastom stanovništva*			Naselja s padom stanovništva*		
		1991.	2001.	Razlika	Indeks	Broj naselja	Ukupni porast	Prosječni porast	Broj naselja	Ukupni pad	Prosječni pad
		Urbana	5	103307	119600	16293	115,8	5	16293	3259	0
Jače urbanizirana	155	93725	111685	17960	119,2	128	18586	145	23	-626	-27
Slabije urbanizirana	83	29036	32892	3856	113,3	61	4235	69	22	-379	-17
Ruralna	98	22619	23889	1270	105,6	42	2563	61	54	-1293	-24
Ukupno	341	248687	288066	39379	115,8	236	41677	177	99	-2298	-23

* razliku do ukupnog broja naselja okoliće čini 6 naselja u kojima je broj stanovnika ostao nepromijenjen

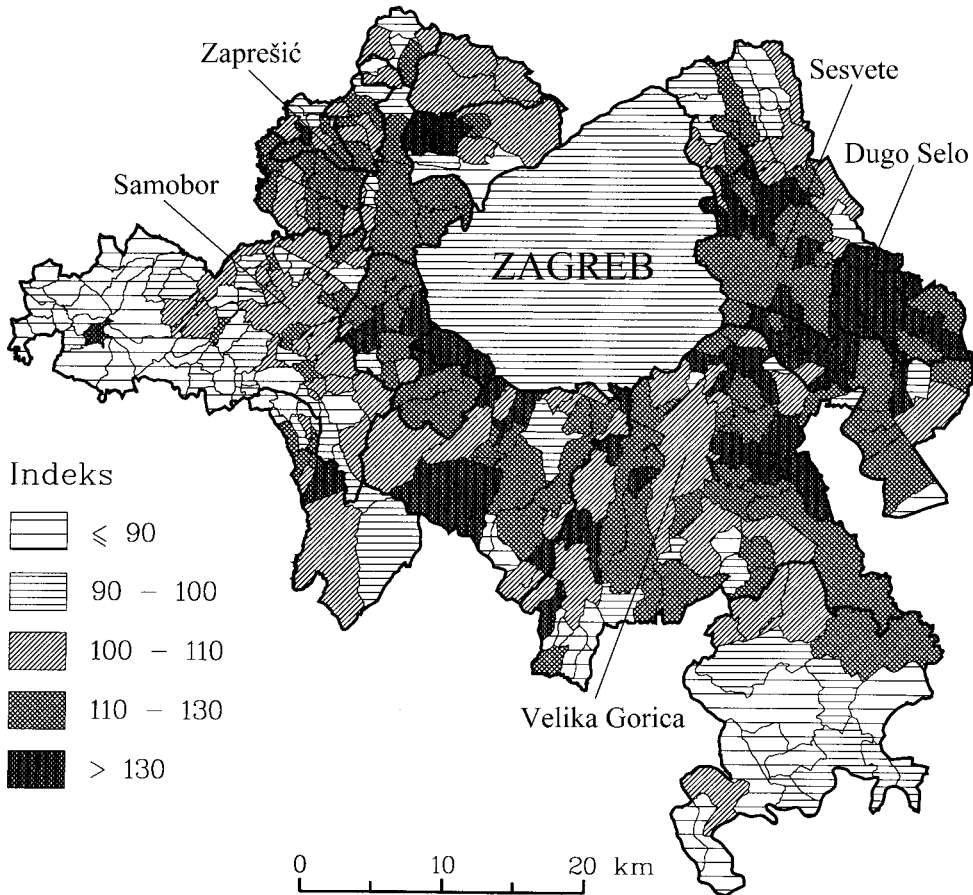
Izvori: Popis stanovništva 1991: posebno obrađeni podaci za potrebe znanstvenog projekta "Urbanizacija Hrvatske", Državni zavod za statistiku, Zagreb.
 Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Tab. 3. Naselja zagrebačke okolice prema veličini 1991. i kretanju stanovništva od 1991. do 2001. godine
 Tab. 3 Settlements of Zagreb suburban area by size in 1991 and population change 1991-2001

Naselja prema broju stanovnika 1991. godine	Ukupan broj naselja	Broj stanovnika		Ukupna promjena 1991-2001.		Naselja s porastom stanovništva*			Naselja s padom stanovništva*		
		1991.	2001.	Razlika	Indeks	Broj naselja	Ukupni porast	Prosječni porast	Broj naselja	Ukupni pad	Prosječni pad
		0-100	58	3177	3106	-71	97,8	20	345	17	35
100-200	66	9620	10836	1216	112,6	38	1843	49	25	-627	-25
200-500	112	34990	42411	7421	121,2	86	7974	93	26	-553	-21
500-1000	67	47440	54647	7207	115,2	56	7781	139	11	-574	-52
1000-2000	28	37581	43174	5593	114,9	26	5721	220	2	-128	-64
2000-5000	5	12572	14292	1720	113,7	5	1720	344	0	0	0
>5000	5	103307	119600	16293	115,8	5	16293	3259	0	0	0
Ukupno	341	248687	288066	39379	115,8	236	41677	177	99	-2298	-23

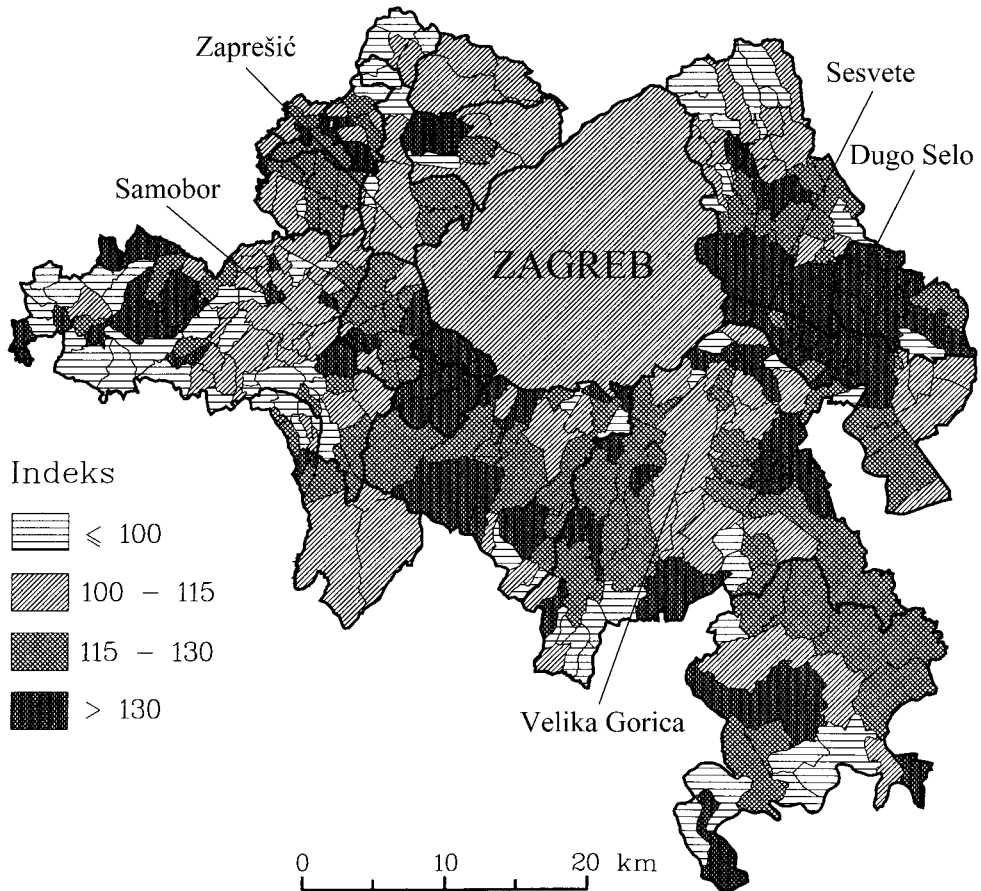
* razliku do ukupnog broja naselja okoliće čini 6 naselja u kojima je broj stanovnika ostao nepromijenjen

Izvori: Popis stanovništva 1991: posebno obrađeni podaci za potrebe znanstvenog projekta "Urbanizacija Hrvatske", Državni zavod za statistiku, Zagreb.
 Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Sl. 2. Naselja Zagrebačke aglomeracije prema indeksu promjene broja stanovnika od 1991. do 2001. godine
 Fig. 2. Settlements of Zagreb agglomeration by population change index 1991 - 2001

(sa skoro 23 tisuće 1981. godine na 3 tisuće 1991) i povećana prosječna površina stana (s 56,0 m² 1981. na 60,8 m² 1991)², s kvalitativnog gledišta manjak stanova bio je daleko veći. Stambeni fond u Zagrebu je, doduše, pretežno novijeg datuma, no ipak se značajan broj stanova nalazi u objektima lošije kvalitete ili u lošijem stanju održavanja (njihov se broj 1990. procjenjivao na oko 20 tisuća - Perković, 1990), tako da je aktualni "višak" od skoro 25 tisuća stanova², nastao u posljednjem desetljeću, zapravo rezultat potrebe za poboljšanjem kvalitete stanovanja. Osim toga, iskustva mnogih europskih gradova pokazuju mogućnost značajnog smanjenja prosječne veličine kućanstva, tako da upravo to u uvjetima stagnacije ili pada stanovništva postaje glavni generator potražnje za stanovima (Perković, 1990). U Zagrebu se između 1991. i 2001. godine povećao broj samačkih i dvočlanih, ali i kućanstava s 5 i više članova (tako da je prosječna veličina ostala nepromijenjena: 2,8)², iz čega proizlazi i potreba za stanovima primjerenih veličina.

Sl. 3. Naselja Zagrebačke aglomeracije prema indeksu promjene broja stanova za stalno stanovanje od 1991. do 2001. godine

Fig. 3 Settlements of Zagreb agglomeration by index of change in the number of housing units 1991 - 2001

Širenju zona populacijskog rasta značajno je pridonijelo povećanje prostorne mobilnosti stanovništva, ne samo kroz porast individualnog prometa, nego i reorganizacijom sustava javnog gradskog i prigradskog prijevoza. Stupanj automobilizacije narastao je od 1991. s 211 automobila na 1000 stanovnika tadašnjega Grada Zagreba (ili 4,7 stanovnika po automobilu) na 311 automobila na 1000 stanovnika Grada Zagreba sa Zagrebačkom županijom 2001 (ili 3,2 stanovnika po automobilu)³. Mogućnost individualnog prijevoza preduvjet je disperzije naseljenosti jer se sa širenjem mreže smanjuje efikasnost i rentabilnost javnog prometa. No s povećanjem broja automobila raste gužva na cestama i produljuje se vrijeme putovanja. Zato je uvođenje željeznice u sustav javnog gradskog i prigradskog prometa Zagreba 1992. godine doživjelo potpunu afirmaciju, koja se ogleda u izrazitom povećanju broja vlakova i prevezenih putnika. Posebno se pri tome ističe

relacija Savski Marof - Dugo Selo, a na njoj dionica Zagreb (Glavni kolodvor) - Dugo Selo, koja je najfrekventnija željeznička pruga u Hrvatskoj, s najvišom prosječnom putnom brzinom i najvećim brojem prevezenih putnika (Ilić, 2000). ZET-ova mreža prigradskog autobusnog prometa, koja se razvijala u skladu s rastom Zagreba i urbanizacijom okolice (Sić, 1984), 1996. značajno je reducirana u zapadnom, manje u istočnom dijelu aglomeracije, davanjem koncesija lokalnim prijevoznicima, čime je dio prometnih funkcija grada prebačen na satelitske centre.

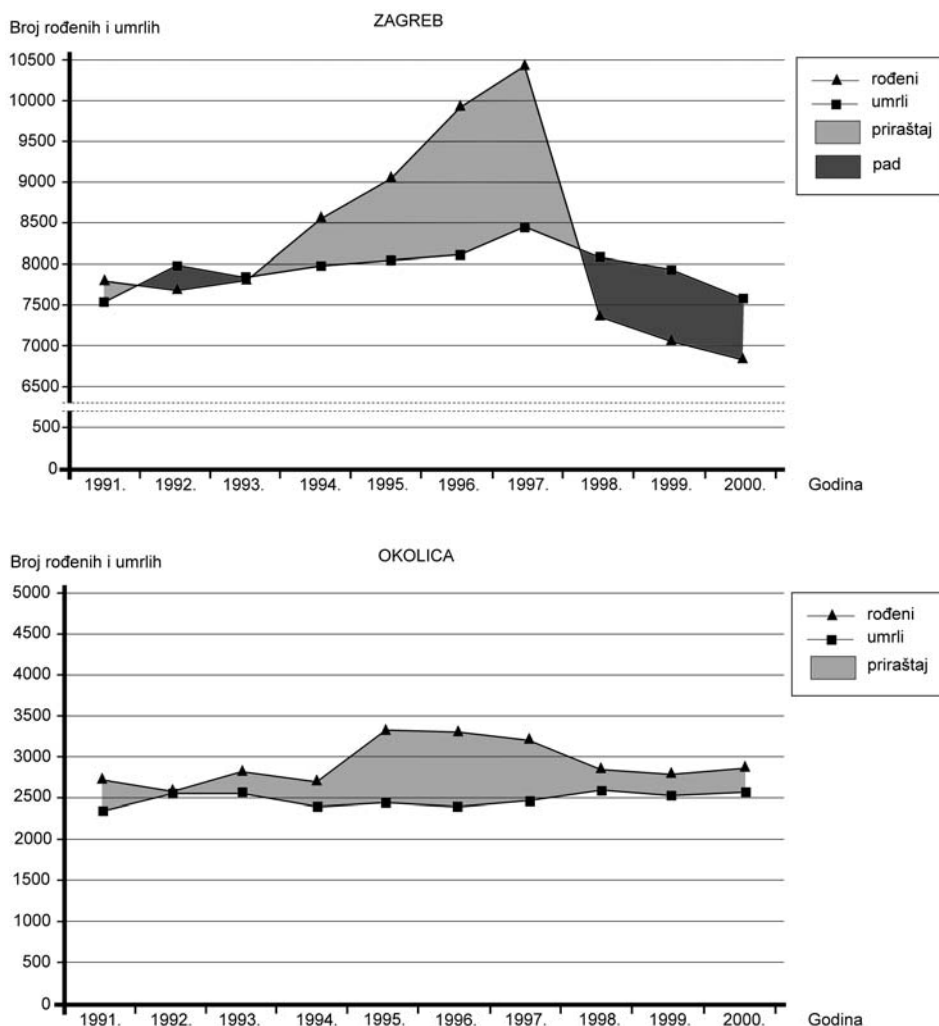
PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Desetljeća urbane koncentracije stanovništva u tolikoj su mjeri izmijenila biodinamički potencijal pojedinih sastavnica Zagrebačke aglomeracije da je težište ionako oslabljene bioreprodukcije pomaknuto u gradove, a nekad najvitalnija seoska naselja osuđena su na prirodnu depopulaciju. Erodირanjem dobnospolne strukture ruralni egzodus smanjio je potencijalnu vitalnost najvećeg dijela okolice, a koncentracija stanovništva u gradovima autonomno je djelovala na smanjenje fertiliteta napuštanjem tradicije i prilagođavanjem doseljenika gradskim uvjetima života. Zato se proces suburbanizacije, koji jača suprotne migracijske tokove, u prirodnom kretanju stanovništva znatno jače odražava u smanjivanju priraštaja stanovništva grada, nego u povećanju priraštaja u naseljima okolice.

Prirodni priraštaj stanovništva Zagreba zbog toga još od početka osamdesetih godina pokazuje silazni trend, pa je prirodni pad početkom devedesetih (sl. 4.a) logičan nastavak toga trenda, do kojega bi došlo i bez ratnih okolnosti, koje su ga samo ubrzale. Preokret koji tada nastaje u prirodnom kretanju stanovništva Zagreba nažalost je samo prividan jer proizlazi isključivo iz višestrukog povećanja broja rođenih u inozemstvu, što se najvećim dijelom pripisuje Hrvatima iseljenima iz Bosne i Hercegovine koji su iskoristili zakonsku mogućnost upisa djece u hrvatske matične knjige⁴ (Akrap, 1999; Pokos, 1999). Istodobno, stanovništvo u zemlji nastavlja negativni trend prirodnog kretanja (samo nakratko prekinut minimalnim priraštajem u 1996. godini), što je nakon 1997. godine i očito jer podaci vitalne statistike otada više ne uključuju većinu rođenih i umrlih u inozemstvu⁵.

Dugotrajnim smanjivanjem i prirodni je priraštaj okolice početkom devedesetih spao gotovo na nulu, no poslijeratne godine donose porast nataliteta (sl. 4.b) – isprva ponajviše zbog naglog povećanja broja rođenih u inozemstvu⁶, ali i broj rođenih u zemlji prema kraju desetljeća pokazuje tendenciju porasta, osiguravajući skroman, ali siguran priraštaj. Iz kakvih razlika među pojedinačnim naseljima proizlazi taj priraštaj najbolje pokazuje vitalni indeks za razdoblje od 1998. do 2000. godine (sl. 5). Ako zanemarimo slučajeve poput Selca Žumberačkog, s dva rođena i jednim umrlim u sve tri godine (takvih je još nekoliko), najvitalnijima se pokazuju upravo oni dijelovi aglomeracije koji su u posljednjem međupopisnom razdoblju zabilježili najveći relativni porast stanovništva, prije svega istočni sektor, s jezgrom u Sesvetama i Dugom Selu, te šire područje Velike Gorice. Najniže vrijednosti vitalnog indeksa nalazimo uglavnom u perifernim dijelovima aglomeracije, koji nazaduju i u ukupnom populacijskom razvoju. Od 38 naselja u kojima se u tri godine samo umiralo, a rodio se nije nitko, najviše ih je u Žumberku, gdje čine kontinuirano područje demografske depresije.

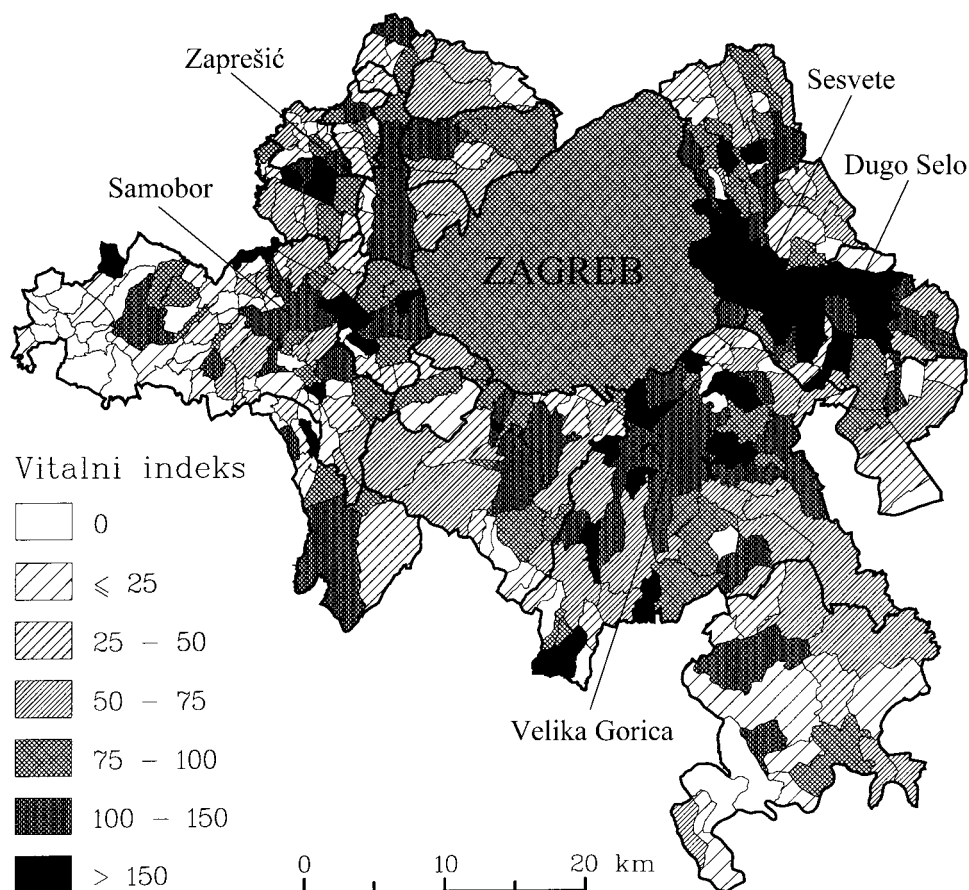

Sl. 4. Prirodno kretanje stanovništva Zagreba i okolice od 1991. do 2000. godine

Fig. 4 Zagreb and its suburban area: natural change of population 1991-2000 (births, deaths, natural increase, natural decrease)

Ukupnom porastu stanovništva okolice u posljednjem međupopisnom razdoblju prirodni priraštaj pridonio je malo, što znači da je doseljavanje glavni, a kod mnogih naselja i jedini čimbenik rasta jer osim satelitskih gradova tek svako peto naselje ima više rođenih nego umrlih (a sva zajedno daju tek sedminu priraštaja satelitskih gradova, što je pak četiri puta manje od prirodnog pada stanovništva svih ostalih naselja). Prirodna promjena, i to negativna, dominantnu ulogu ima samo u naseljima čije se stanovništvo smanjuje jer je u mnogima od njih stanovništvo toliko ostarjelo da gotovo i nema tko iseliti. Kad se radi o Zagrebu, zaključak nije tako jednostavan jer je slika bitno drugačija uzmu li se u obzir rođeni u inozemstvu ili ne (Bašić, 2003).

Sl. 5. Naselja Zagrebačke aglomeracije prema vitalnom indeksu 1998-2000. godine
 Fig. 5 Settlements of Zagreb agglomeration by vital index 1998 - 2000

Budući da ukupno kretanje stanovništva uključuje i građane u inozemstvu, jasno je da ni kod prirodnog kretanja ne smije biti drugačije želi li se barem približno odrediti koliko na ukupnu promjenu utječu rađanje i umiranje, a koliko preseljavanje (tab. 4). Jedino je u slučaju Zagreba nužno odbiti “višak” rođenih u inozemstvu, čiji roditelji nemaju prebivalište u zemlji, što je moguće prema udjelu koji su rođeni u inozemstvu imali u ukupnom broju rođenih 1993.⁷ S druge strane, podatke vitalne statistike za 1998, 1999. i 2000. godinu, koji se odnose samo na stanovništvo u zemlji, potrebno je uvećati za procijenjeni broj rođenih i umrlih u inozemstvu. To je učinjeno temeljem njihova udjela u ukupnom broju rođenih i umrlih u razdoblju 1993-1997 (za koje se ti podaci po naseljima iskazuju odvojeno), pri čemu je kod Zagreba uzet u obzir reducirani udjel rođenih, a kod okolice su udjeli izračunati posebno za svaku skupinu naselja. Konačno, radi vremenskog usklađivanja podataka prirodnog kretanja stanovništva s međupopisnim intervalom,

broj rođenih i umrlih 1991. godine umanjen je za četvrtinu (koliko u prosjeku otpada na razdoblje do 31. ožujka), a 2000. uvećan za četvrtinu (odnosno za procijenjeno prirodno kretanje do 31. ožujka 2001).

Tab. 4. Odrednice općeg kretanja stanovništva pojedinih sastavnica Zagrebačke aglomeracije od 1991. do 2001. godine

Tab. 4 *Constituents of Zagreb agglomeration: components of population change 1991-2001*

Zagrebačka aglomeracija	Ukupno kretanje stanovništva			Stopa ukupne promjene	Prirodno kretanje stanovništva*			Stopa prirodne promjene	Migracijski saldo	Stopa neto-migracije
	1991.	2001.	Promjena		Rođeni	Umrli	Promjena			
Zagreb	706770	690095	-16675	-2,4	78365	79954	-1589	-0,2	-15086	-2,1
Satelitski gradovi	103307	119600	16293	15,8	17914	9444	8470	8,2	7823	7,6
Jače urbanizirana naselja	93725	111685	17960	19,2	8324	9170	-846	-0,9	18806	20,1
Slabije urbanizirana naselja	29036	32892	3856	13,3	2260	3273	-1013	-3,5	4869	16,8
Ruralna naselja	22619	23889	1270	5,6	1816	3074	-1258	-5,6	2528	11,2
Okolica ukupno	248687	288066	39379	15,8	30314	24961	5353	2,2	34026	13,7
Agglomeracija ukupno	955457	978161	22704	2,4	108679	104915	3764	0,4	18940	2,0

* korigirani podaci (objašnjenje u tekstu)

Izvori: Popis stanovništva 1991: posebno obrađeni podaci za potrebe znanstvenog projekta "Urbanizacija Hrvatske", Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Rođeni i umrli po naseljima. Tabloграмi za godišta 1991-2000. Državni zavod za statistiku, Zagreb.

PRESELJAVANJE STANOVNIŠTVA

Iako je prirodnu promjenu stanovništva Zagreba u posljednjem međupopisnom razdoblju nemoguće točno utvrditi, jedno je sigurno: ona nije glavna odrednica smanjenja ukupnog broja stanovnika. U svim varijantama izračuna: sa stanovništvom u inozemstvu i bez njega, sa svim rođenima u inozemstvu ili bez procijenjenog "viška", negativni migracijski saldo višestruko nadmašuje iznos prirodne promjene (Bašić, 2003). U prilog tome govore podaci posljednjega popisa o doseljenom stanovništvu po županijama⁸, koji pokazuju da je između 1991. i 2001. godine ukupan međuzupanijski migracijski saldo Grada Zagreba iznosio -9516 (37039 doseljenih, 46555 odseljenih). Negativnu bilancu preseljavanja Grad Zagreb imao je sa sedam županija, među kojima daleko najveću sa Zagrebačkom: -17229 (5167 doseljenih, 22396 odseljenih). Najviše doseljenika u Grad Zagreb došlo je iz Bosne i Hercegovine (42153), no glavnina na područja izvan samoga grada – Sesvete i naselja južno od obilaznice (Antić, 2001). Osim toga, iako u Hrvatskoj

nema zakonske obaveze odjave prebivališta prilikom iseljavanja, podaci teritorijalnog registra pokazuju pojačano iseljavanje iz Zagreba u inozemstvo u poratnim godinama, što se objašnjava lošom gospodarskom situacijom i posebno porastom nezaposlenosti (Antić, 2001).

U satelitskim gradovima koncentriran je praktički sav prirodni priraštaj okolice, ali na njih otpada jedva četvrtina migracijskog salda – najveći dio na Sesvete i Dugo Selo. I Zaprešić je još uvijek među vodećim odredištima doseljavanja u zagrebačkoj okolini iako je ono znatno manjeg obujma nego u prethodnom desetljeću, Samobor zaostaje za mnogim manjim naseljima, dok stanovništvo Velike Gorice u posljednjem međupopisnom razdoblju raste isključivo zahvaljujući prirodnom priraštaju. Najčešće odredište doseljavanja bila su jače urbanizirana naselja, najviše u južnom (općina Velika Gorica, područje Zagreb - jug i općina Stupnik) i istočnom dijelu aglomeracije (područje Zagreb - istok, općine Rugvica i Dugo Selo). U zapadnom dijelu aglomeracije najviše doseljenika privukli su šire zaprešićko područje (posebno općina Brdovec) i Sveta Nedelja. Prema podacima posljednjega popisa o doseljenom stanovništvu po županijama, iz Grada Zagreba u Zagrebačku županiju u proteklom je desetljeću došlo više doseljenika (22396) nego iz svih ostalih dijelova Hrvatske (8305), pa čak i Bosne i Hercegovine (17858), čiji se broj u odnosu na prethodno desetljeće ušesterostručio.

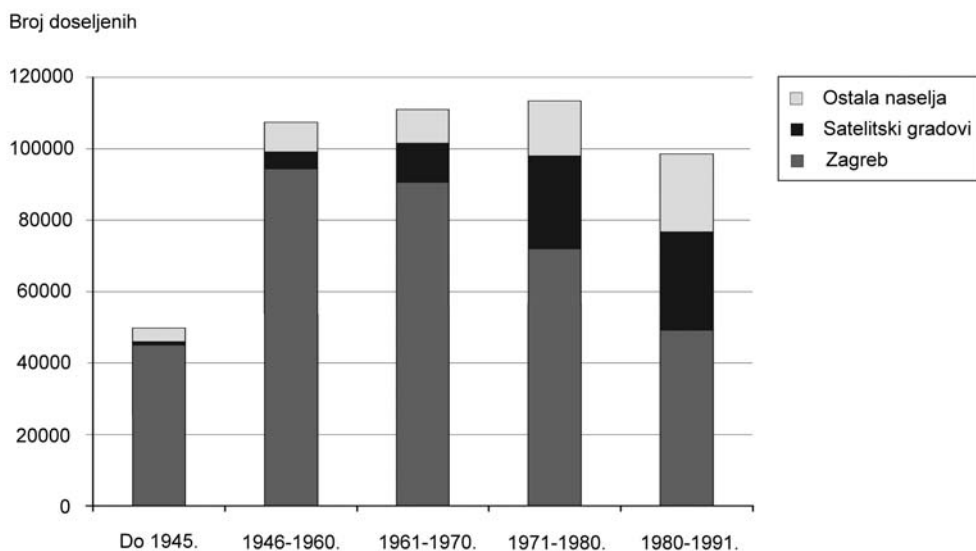
Negativni migracijski saldo ima petina od ukupnog broja naselja okolice, većina njih 1991. su još bila ruralna ili slabije urbanizirana, a nalaze se uglavnom u perifernim, prometno izoliranim dijelovima aglomeracije (najviše ih je u Žumberku i Lekeničkom Turopolju). Kako im je i prirodno kretanje stanovništva podjednako nepovoljno, ukupna promjena također je negativna. Ostatak depopulacijskog skupa, uz nekoliko naselja u kojima je iseljavanje izjednačeno s doseljavanjem (ili preseljavanja uopće nije bilo), čine naselja čiji je migracijski saldo pozitivan, ali vrlo mali i većinom ni izdaleka dovoljan da nadoknadi prirodni pad stanovništva. Osim nekoliko naselja u široj okolini Zaprešića, i ta su naselja pretežno ruralnog karaktera i udaljena od gradskih središta i važnijih prometnica.

ZAKLJUČAK

Prema modelu evolucije gradskih aglomeracija (Berg et al, 1982) obilježja apsolutne decentralizacije kao druge faze u etapi suburbanizacije su:

- migracijski saldo i prirodni priraštaj okolice pozitivni i stanovništvo raste;
- prirodni priraštaj centralnoga grada nedovoljan da pokrije negativni migracijski saldo i stanovništvo se smanjuje;
- ukupno kretanje stanovništva aglomeracije pozitivno, s tendencijom usporavanja rasta.

Migracijska obilježja stanovništva 1991. godine (novijih podataka na razini naselja još nema) pokazuju izrazito smanjivanje broja i udjela doseljenih u Zagreb nakon 1970. godine, nasuprot povećanom doseljavanju u satelitske gradove i, u sve većoj mjeri, ostala naselja okolice (sl. 6). Preusmjeravanje migracijskog pritiska s centralnoga grada na okolicu nastavlja se i nakon 1991, kada je pod utjecajem ratnih zbivanja priljev stanovništva iz

Sl. 6. Sastavnice Zagrebačke aglomeracije: doseljeno stanovništvo 1991. godine prema vremenu doseljenja
 Fig. 6 Constituents of Zagreb agglomeration: in-migrant population in 1991 by the time of migration (other settlements, satellite towns, Zagreb)

drugih dijelova zemlje, a naročito iz Bosne i Hercegovine pojačan u odnosu na prethodno desetljeće, a sve je intenzivnije i preseljavanje iz grada u prigradska naselja. Zato većina naselja okolice, kao i okolica u cjelini, u posljednjem međupopisnom razdoblju imaju pozitivni, a Zagreb negativni migracijski saldo. Prevladavajuća usmjerenost recentnog doseljavanja na istočni dio aglomeracije povezana je s izvorištima glavnih doseljeničkih struja (Bosna i Hercegovina, Istočna Hrvatska), tendencijom zavičajnog okupljanja oko već postojećih doseljeničkih jezgri (npr. Mala Bosna u Sesvetama), a uz dobru prometnu povezanost sa Zagrebom, tome su pridonijele i niže cijene građevinskog zemljišta u slabije urbaniziranim naseljima.

U uvjetima izrazito niskoga fertiliteta (procijenjena stopa ukupnog fertiliteta stanovništva Grada Zagreba za 2001. godinu iznosila je 1,22, a Zagrebačke županije 1,29)⁹ glavna determinanta prirodnoga kretanja stanovništva je njegov biološki sastav, a za njegovo je pak oblikovanje presudan utjecaj migracijskih tokova. Zato najpovoljnije prirodno kretanje stanovništva u Zagrebačkoj aglomeraciji imaju satelitski gradovi, čije se stanovništvo već desetljećima pomlađuje intenzivnim doseljavanjem, te naselja koja su u najnovije vrijeme doživjela značajniji priljev doseljenika. Zahvaljujući njima okolica u cjelini bilježi pozitivnu prirodnu promjenu, iako većina naselja ima prirodni pad stanovništva, najizraženiji u tradicionalno emigracijskim, perifernim dijelovima aglomeracije.

Najveći priljev doseljenika u Zagreb bio je još šezdesetih godina prošloga stoljeća. U međuvremenu većina je njih ušla u staračku dob, ojačalo je preseljavanje iz grada u okolice, a fertilitet je pao daleko ispod razine obnove naraštaja. Zbog svega toga indeks starosti stanovništva Zagreba narastao je u samo deset godina (od 1991. do 2001) sa 70,1 na 98,2, a broj rođenih sve više zaostaje za brojem umrlih.

Upravo zbog masovnog doseljavanja u Zagreb, istodobno s kulminacijom ruralnog egzodusa u Hrvatskoj (Nejašmić, 1991), šezdesetih je godina i Zagrebačka aglomeracija dosegla vrhunac populacijskoga rasta. Prosječna godišnja stopa rasta stanovništva između 1961. i 1971. godine bila je 2,4%, a nakon toga se snižavala do 0,23%, kolika je bila u posljednjem međupopisnom razdoblju (Bašić, 2005.a). Razlozi usporavanja rasta leže u oslabljenom migracijskom potencijalu područja iz kojih su Zagreb i okolica tradicionalno dobivali stanovništvo, smanjenju prirodnog priraštaja, te povećanom iseljavanju u inozemstvo u devedesetim godinama. Čak ni višestruki porast doseljavanja iz Bosne i Hercegovine nije uspio promijeniti taj trend, što znači da s normalizacijom političke situacije ukupno kretanje stanovništva Zagrebačke aglomeracije sve više ovisi o prirodnom kretanju (već u drugoj polovici devedesetih doseljavanje je znatno slabije nego početkom desetljeća, a nastavlja se smanjivati i u narednim godinama¹⁰), a na kretanje stanovništva pojedinih naselja sve će jače utjecati preseljavanja unutar aglomeracije.

Neovisno o metodološkim poteškoćama u njihovom preciznom utvrđivanju, odrednice općeg kretanja stanovništva Zagreba i njegove okolice nedvojbeno potvrđuju da je Zagrebačka aglomeracija u posljednjem desetljeću 20. stoljeća ušla u zreliju razvojnu fazu, s apsolutnom decentralizacijom kao osnovnim obilježjem populacijskog razvoja.

POZIVNE BILJEŠKE

1. U tri četvrtine naselja Zagrebačke aglomeracije (istina, s tek desetinom ukupnog stanovništva) prema popisu 2001. uopće nema razlike u broju "ukupnog" i "stalnog" stanovništva, u ogromnoj većini ostalih naselja (među njima je i Zagreb) ta je razlika manja od 1%, a samo u nekolicini naselja raste do maksimalnih 3,6% (sve u korist ukupnog u odnosu na stalno stanovništvo). To znači da razlika između ukupnog i stalnog stanovništva naselja 2001. godine nema praktički nikakvog utjecaja na pokazatelje promjene u odnosu na 1991, ali je metodološki ispravnije uspoređivati kategorije istih ili barem sličnih definicija, dakle: stalno (a ne ukupno) stanovništvo 2001. s ukupnim stanovništvom 1991. i ranijih godina.
2. Izvori:
  - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981: Stanovi, domaćinstva i stočni fond po naseljima, općinama i zajednicama općina. Dokumentacija 560, Republički zavod za statistiku, Zagreb.
  - Popis stanovništva 1991: Domaćinstva prema broju članova i obitelji prema sastavu po naseljima. Dokumentacija 887, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
  - Popis stanovništva 1991: Stanovi prema korištenju i druge nastanjene prostorije po naseljima. Dokumentacija 888, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
  - Popis stanovništva 2001: Kućanstva prema obiteljskom sastavu i obiteljska kućanstva prema broju članova, po naseljima. CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
  - Popis stanovništva 2001: Prvi rezultati po naseljima. Statističko izvješće 1137, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
3. Zbog administrativno-teritorijalnih promjena to je najbliža moguća usporedba. Izvor: Statistički ljetopisi Republike Hrvatske 1992. i 2002.
4. U situaciji kad nijedan od roditelja nije imao prebivalište u Hrvatskoj većina se odlučivala na upis djece u zagrebačke matične knjige.

5. Do 1997. godine podaci o vitalnim događajima obrađivani su prema načelu stalnog stanovništva, sukladno dotadašnjoj metodologiji popisa stanovništva, a od 1998. prema “uobičajenom mjestu stanovanja”, koje je i osnova nove definicije ukupnog stanovništva.
6. Glavnina porasta broja rođenih u inozemstvu otpada na Sesvete, Veliku Goricu i Zaprešić, najvjerojatnije zbog izbjeglica iz Bosne i Hercegovine koji su početkom rata doselili i prijavili tu prebivalište, a zatim je dio njih otišao u treće zemlje.
7. Podaci o rođenima i umrlima u zemlji i inozemstvu odvojeno se na razini naselja prikazuju samo od 1993. do 1997. godine: za ranija godišta rođeni u inozemstvu sadržani su u ukupnom broju rođenih, a od 1998. uopće se ne iskazuju. Kod Zagreba je udjel rođenih u inozemstvu 1993. godine približno jednak udjelu stanovništva u inozemstvu prema popisu 1991 (umrlih je zbog povoljnije dobne strukture u inozemstvu nesrazmjerno manje), a već 1994. je triput veći.
8. Izvor: Doseљeno stanovništvo u županiju stanovanja prema području odakle se doselilo, spolu i vremenu doseljenja, po županijama, popis 2001 (2. izdanje, 17.9.2003), <http://www.dzs.hr>.
9. U nedostatku tablica fertiliteta izračunato iz omjera broja živorođene djece i ženskog stanovništva u fertilnoj dobi.
10. Izvor: Migracija stanovništva republike Hrvatske u 2003. Priopćenje br. 7.1.2 (1.6.2004), <http://www.dzs.hr>.

LITERATURA

- Akrap, A., 1999: Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama. Društvena istraživanja 43-44, 793-815
- Akrap, A., Gelo, J., Grizelj, M., 1999: Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine. Društvena istraživanja 43-44, 679-723
- Antić, N., 2001: Kretanje stanovništva grada Zagreba s posebnim osvrtom na doseljavanje u razdoblju 1991-2001. Migracijske i etničke teme 17 (4), 287– 309
- Bašić, K., 2003: Zagreb: Population Change 1991-2001. Hrvatski geografski glasnik 65 (2), 55-66
- Bašić, K., 2005.a: Polarizacija populacijskog razvoja Zagrebačke gradske regije. Problemi regionalnog razvoja Hrvatske i susjednih zemalja - zbornik radova, 229-236
- Bašić, K., 2005.b: Depopulacija u gradskoj regiji Zagreba. Stanovništvo Hrvatske: dosadašnji razvoj i perspektive. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 197-209
- Bašić, K., 2005.c: Stupanj urbanizacije i diferencirani populacijski razvoj naselja zagrebačke okolice. Zbornik radova III. Hrvatskog geografskog kongresa (u tisku)
- Berg, L. van der, Drewett, R., Klaassen, L. H., Rossi, A., Vijverberg, C. H. T., 1982: Urban Europe (vol. 1): A Study of Growth and Decline. Pergamon, Oxford
- Ilić, M., 2000: Željeznički putnički promet Središnje Hrvatske. Hrvatski geografski glasnik 62, 67-80
- Laušić, A., 1987: Zagreb i okolica od 1880. do 1980. Migracijske teme 3 (1), 19-30
- Lončar - Butić, N., 1994: Sociodemografske karakteristike, potrebe i razvojne aspiracije žitelja Vukomeričkih gorica. Geografski horizont 40 (2), 89-97
- Nejašmić, I., 1986: Prirodno kretanje stanovništva SR Hrvatske prema tipu naselja boravka. Geografski glasnik 48, 123-135
- Nejašmić, I., 1991: Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi. Globus, Zagreb

- Nejašmić, I., 1996: Demografske promjene u gradskim i ostalim naseljima Republike Hrvatske 1981-1991. Zbornik radova I. Hrvatskog geografskog kongresa, 243-254
- Perković, Z., 1990: Kretanje stanovništva i stambene izgradnje u Zagrebu od 1981. do 1988. Geografski glasnik 52, 67-78
- Pokos, N., 1999: Procjena broja iseljenih stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do lipnja 1998. godine. Društvena istraživanja 43-44, 725-734
- Pokos, N., 2001: Međupopisna promjena broja stanovnika Hrvatske 1991-2001. po gradovima i općinama. Hrvatski geografski glasnik 63, 67-85
- Šić, M., 1984: Razvoj mreže autobusnog gradskog prometa kao pokazatelj urbanizacije Zagreba. Radovi 19, 51-58
- Vresk, M., 1978: Gradska regija Zagreba. Geografski glasnik 40, 59-87
- Vresk, M., 1984: Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine. Radovi 19, 59-65
- Vresk, M., 1997: Suburbanizacija Zagreba. Hrvatski geografski glasnik 59, 49-71
- Žuljić, S., 1965: Zagreb i okolica - utjecaj gradskog organizma na regiju (II dio). Geografski glasnik 27, 39-147

SUMMARY

Absolute Decentralization in Population Development of Zagreb Agglomeration

Ksenija Bašić

Population development of the Zagreb agglomeration fits into the four-stage cyclic model of metropolitan evolution (Berg et al, 1982): out of eight theoretical phases (two in each stage), three can be clearly recognized. Up to 1971, the population development of the Zagreb urban region is characterized by relative centralization, the 1971-1991 period represents the phase of relative decentralization, and by 1991, the phase of absolute decentralization begins: the population of the city declines, while that of the suburban area grows.

Indicators of the population change in the 1991-2001 period reflect a logical continuation of earlier suburbanization and decentralization trends in the Zagreb agglomeration, under the conditions of a continued natural increase diminution. After a long, but for some time decreasing growth, Zagreb had a population decline of 2.4%, while the suburban area's population increased for 15.8%. Although the suburban area's population growth has slowed down in relation to two previous decades, the number of depopulating settlements had continuously decreased since 1971, and since 1981 the share of satellite towns in the suburban area's total population growth had declined in favour of the other settlements, primarily the more urbanized ones. As to the size, the fastest growing settlements were those with 200-500 inhabitants; as they were also the most numerous, they accounted for the largest part of the other settlements' total population growth.

In relation to the previous phases of the urban region development, the population increase zones extend to the areas between main traffic corridors, which has been enabled by improved spatial mobility of population (not only through individual traffic increase, but also by reorganization of

the public transportation system). This is most noticeable in the eastern part of the agglomeration (destination of a considerable war-induced migration from Bosnia and Herzegovina, and other parts of Croatia as well), where many of the settlements with the biggest relative population growth were until recently rural and depopulating. Considering interdependence between population development and urban transformation of a settlement, most of them have probably experienced a progress in the level of urbanization, which reduces differences among parts of the Zagreb suburban area. This is supported by an increase in the number of housing units in the same period, as an indicator of morphological transformation of the settlements, which is proportional to their population growth. Similar processes can also be noticed in other parts of the agglomeration, except in traditionally emigrational peripheral areas, which continue to lose population.

Increase in the number of housing units in Zagreb is only seemingly inconsistent with the population decline. Although statistical shortage of housing units (i.e. negative difference between the number of dwellings and that of households) was markedly lessened by intensive housing construction in the eighties, from the qualitative point of view, the shortage was far greater. Consequently, the present "surplus" of almost 25 thousand dwellings, arisen in the last decade, is in fact the result of the need for improvement of housing conditions.

Since the early eighties, the natural increase of Zagreb population has manifested a downward trend, on account of lessened in-migration, ageing of the population and fertility decline. Hence the natural decrease in the early nineties came as a logical continuation of that trend, which would have followed independently of the war circumstances as well. The upward turn which then appeared in the Zagreb population natural change was, unfortunately, only apparent because it resulted exclusively from a multiple increase of births abroad. Most of that increase can be attributed to the Croats emigrated from Bosnia and Herzegovina, who used the legal possibility to put their children in the Croatian registers of births. At the same time, the population in the country went on with the negative trend of natural change, only temporarily interrupted by a minimal increase in 1996.

Although it is impossible to determine exactly the natural change of Zagreb population in the last inter-census period, something is certain: it is not the principal determinant of the total population decline, because in all calculation variants the net migration loss is far greater than the natural decrease. This is supported by the last census data on the in-migrant population by counties, which show the total net migration loss of the City of Zagreb as well to the benefit of other counties in the 1991-2001 period. The City of Zagreb lost population to seven counties, most by far to the County of Zagreb. The major part of in-migration came from Bosnia and Herzegovina, but most of it was directed to the areas out of the inner city – to Sesvete and the settlements south of the tangential motorway. Besides, although there is no legal obligation to report one's leaving at the registration office, the territorial register data show an intensified emigration from Zagreb in the post-war years, which is explained by a bad economic situation.

A long decline of the suburban area's natural increase reduced it in the early nineties almost to zero, but the post-war years have brought the natality growth, which assures a small, though very unevenly distributed increase. Satellite towns, whose population has been rejuvenated for decades by intensive in-migration, have the most favourable natural change, and the same can be observed in the settlements which have recently experienced a significant inflow of migrants. On the other hand, most of the suburban area's settlements are characterized by natural decrease of population, especially in emigrational peripheral parts of the agglomeration. It is evident that in the last inter-census period natural increase contributed little in the total suburban area's population growth, which means that in-migration is the principal, and in many settlements even the only growth factor. Natural change, a negative one, is dominant only in the settlements that are losing population, because in many of them population is so aged that there is almost no one to migrate.

Practically all natural increase of the suburban area's population is concentrated in the satellite towns, but they account for barely a fourth of the net migration – Sesvete and Dugo Selo for the largest part of it. Most of the recent migration was directed to the more urbanized settlements, mainly in the southern and eastern parts of the agglomeration. According to the last census data on in-migrant population by counties, more migrants to the County of Zagreb in the last decade came from the City of Zagreb than from all other parts of Croatia, even more than from Bosnia and Herzegovina, whose number sextupled in relation to the previous decade. A fifth of the suburban area's settlements have net migration loss. They are located mainly in peripheral parts of the agglomeration, far from communications, and in 1991, most of them were still rural or poorly urbanized. As their natural population change is equally unfavourable, the total change is also negative.

Zagreb agglomeration reached the peak of its population growth in the sixties – the time of culmination of the rural-urban migration in Croatia. The average annual population growth rate in the 1961-1971 period amounted to 2.4%, then it gradually declined to 0.23% – its value in the last inter-census period. The reasons for a slower growth should be looked for in a weakened migration potential of the areas from which Zagreb and its suburban area traditionally received population, in the decline of population natural increase, as well as in the increased emigration during the nineties. Even the multiple increase of immigration from Bosnia and Herzegovina could not change that trend, which means that with normalization of political situation, the total population change of the Zagreb agglomeration increasingly depends upon its natural change, and population change of individual settlements will be more and more influenced by migrations within the agglomeration.

Aside from methodological difficulties, determinants of general population trends of Zagreb and its suburban area undoubtedly confirm that in the last decade of the 20th century the Zagreb agglomeration entered a more mature phase of metropolitan evolution, with absolute decentralization as primary feature of the population development.

Primljeno (Received): 20 - 12 - 2004

Prihvaćeno (Accepted): 11 - 5 - 2005

dr. sc. Ksenija Bašić, viši asistent,
Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog
fakulteta, Marulićev trg 19/II, 10 000 Zagreb,
Hrvatska/Croatia
E-mail: kbasic@geog.pmf.hr